
УДК 159.922.2:316.648.4

Д. В. ШТРИГОЛЬ,

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Н. К. ГОРБИК,

*слухач магістратури
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ДИНАМІКА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСІБ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ АНТИЦИПАЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ В ПЕРІОД КРИЗОВИХ ПОДІЙ У КРАЇНІ

Досліджено взаємозв'язок антиципаційної спроможності та життєстійкості. Розглянуто зміни життєстійкості за річний період спостереження під час початку кризових подій у країні. Встановлено, що в осіб з антиципаційною спроможністю в період кризи спостерігається підвищення рівня життєстійкості. В осіб з антиципаційною неспроможністю спостерігається зниження рівня життєстійкості, що можна розцінювати як віддзеркалення несприятливого процесу пристосування до критичної ситуації. Отримані результати можна використовувати при диференційованому проведенні профілактичної, психокорекційної роботи та кризового консультування з урахуванням антиципаційної спроможності клієнтів.

Ключові слова: антиципація, життєстійкість, криза, кризове консультування, профілактика, стрес.

Shtrygol, D.V. and Horbyk, N.K. (2015), "Dynamics of vitality of people with different level of anticipation ability during crisis events in the country" ["Dynamika zhyttestiikosti osib iz riznym rivnem antytsypatsiinoi spromozhnosti v period kryzovykh podii u kraini"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 232–237.

Постановка проблеми. Умови сучасного життя справедливо називають екстремальними і такими, що спричиняють розвиток стресу. Це пов'язано з багатьма факторами і загрозами, у тому числі суспільно-політичними, інформаційними, соціально-економічними, екологічними, природними та ін. Тому сучасна психологія виявляє підвищений інтерес до такої інтегративної властивості особистості, як життєстійкість, та факторів, які можуть її підвищувати.

Багаторічні дослідження В. Д. Менделевича довели важливість антиципаційних здібностей людини. Саме вони сприяють суб'єктивній оцінці життєвих подій як психотравмуючих унаслідок розбіжності створеного людиною прогнозу ймовірності ситуації з реальною [1; 2].

Антиципація в перекладі з латині означає передбачення, випередження. Це здатність діяти і приймати ті чи інші рішення з певним часово-просторовим випередженням щодо очікуваних майбутніх подій [3]. О. О. Сергієнко розуміє антиципацію як універсальний механізм психічної організації людини, що включає вибірковість і випередження подій при взаємодії з середовищем [4]. Поняття «антиципація» включає в себе минулі, поточні та майбутні події. В цьому сенсі психологічний феномен антиципації має універсальне значення для всіх форм людської діяльності.

У психологічних дослідженнях діяльності людини та її порушень І. М. Фейгенберг розробляв уявлення про випередження як процес імовірнісного прогнозування. У будь-якій діяльності людина передбачає найімовірніші можливості подальшого розвитку подій, включаючи найімовірніші результати власних дій. Таким чином, без імовірнісного прогнозування була б неможлива будь-яка діяльність людини [5; 6].

Дані про те, як співвідноситься антиципація і життєстійкість, відсутні. Дослідження цього питання важливе в сучасних умовах, які характеризуються погіршенням психологічного здоров'я.

Мета дослідження – вивчити динаміку життєстійкості осіб з різним рівнем антиципаційної спроможності в період кризових подій у країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стрімкі зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, та їх змістовий компонент багато в чому визначають процес соціалізації кожного окремого індивіда. Для успішної соціалізації та протистояння стресовим факторам необхідною є здатність до антиципації – здатність людини уявити собі можливий результат дії до її здійснення.

У психології розрізняють два смислові аспекти поняття «антиципація»:

1) здатність людини уявити собі можливий результат дій до їх здійснення, а також можливість уявити спосіб розв'язання проблеми до того, як вона буде реально вирішена;

2) здатність організму людини або тварини підготуватися до реакції на будь-яку подію до її настання. Це очікування (або «випереджаюче віддзеркалення») зазвичай виражається в певній позі або русі та забезпечується механізмом акцептора результатів дії [3].

Найбільш значущими дослідженнями антиципації на сучасному етапі по праву вважаються дослідження В. Д. Менделевича. Спираючись на роботи В. Вундта і Б. Ф. Ломова, він розробив універсальний тест, виділив складові і дав визначення антиципаційної спроможності (прогностичної компетентності) [2].

Під антиципаційною спроможністю розуміють здатність системи в тій чи іншій формі передбачати розвиток подій, явищ, результатів дій. Вона складається з кількох компонентів:

– тимчасова складова презентує хроноритмологічні особливості людини – здатність прогнозувати перебіг і точно розподіляти час;

– просторова складова демонструє здатність передбачати рух предметів у просторі, упереджувати їх, координувати власні рухи, виявляючи моторну спритність;

– особистісно-ситуативна складова віддзеркалює комунікативний рівень антиципації, тобто здатність прогнозувати життєві події і ситуації [2, с. 35–36].

Антиципаційна спроможність певним чином формує ставлення до майбутнього, є інструментом взаємодії суб'єкта з майбутнім і в цьому зв'язку може бути ідентифікована як форма пізнання майбутнього [7].

У діяльності людини практично немає ситуацій, в яких антиципаційні здібності не відігравали б істотної ролі. Прогнози живої істоти покликані оптимізувати результати її дій. Тому вони адекватні саме тим змінним характеристикам середовища, від яких залежить успішність дії [1; 4].

У сучасній літературі антиципаційна діяльність розглядається як значуща для формування різної психічної патології [1; 6].

За даними В. Д. Менделевича, у пацієнтів з невротичними розладами прогностична некомпетентність має статус преморбідного фактора. Спостерігається зниження антиципаційних здібностей за всіма параметрами (тимчасовим, просторовим, особистісно-ситуативним).

Характерними є схильність до моноваріантного типу прогнозування, перевага сприятливих фіналів. Як наслідок, такі люди схильні до образ, розчарувань, криз, мають низьку стресостійкість [1]. Дослідження неврологів показують, що порушення готовності прогнозувати і прораховувати ймовірність майбутніх подій належать до числа провідних факторів в етіології неврозів і остеохондрозів, а низька особистісно-ситуативна антиципаційна спроможність пов'язана з раннім розвитком (до 30 років) шийного та поперекового остеохондрозу [8].

Вивчення прогнозування в системі властивостей здорової особистості є перспективним напрямом наукової діяльності, що дозволить краще розуміти функції антиципаційної спроможності, її взаємозв'язки з іншими індивідуально-психологічними особливостями, можливості розвитку прогностичних здібностей. Такі роботи поодинокі.

Таким чином, у літературі наведено дані вивчення антиципації та її ролі в структурі особистості. Антиципаційні здібності є необхідним елементом регуляції діяльності, поведінки та емоційних станів людини. Вони беруть участь у процесах адаптації особистості до мінливих умов середовища. Тому не викликає сумніву актуальність вивчення та розвитку цієї характеристики для профілактики неврозів, психосоматичних захворювань і розвитку психологічно здорової особистості.

Методика і організація дослідження.

У дослідженні взяли участь 40 студентів Харківського національного університету внутрішніх справ.

Для вирішення поставлених завдань використовували тест «Антиципаційна спроможність» В. Д. Менделевича і тест «Життєстійкість» С. Мадді.

За допомогою методики «Антиципаційна спроможність» було сформовано дві групи: 25 досліджуваних з антиципаційною спроможністю, 15 досліджуваних – з антиципаційною неспроможністю.

Щоб простежити динаміку життєстійкості у студентів з різним рівнем антиципації, було проведено три дослідження.

Перше дослідження проведено в листопаді 2013 року, друге – у березні 2014 року, третє – у вересні 2014 року.

Для статистичного аналізу використано критерій Ст'юдента і Т-критерій Вілкоксона.

Результати дослідження.

Вивчення життєстійкості до початку кризових подій в Україні не виявило суттєвих розбіжностей рівня життєстійкості та її компонентів у студентів із різним рівнем антиципації. Для них характерна переконаність щодо можливості впливати на ситуацію, своє життя. Вони задоволені власною діяльністю, здатні долати труднощі й перешкоди та розглядають життя як спосіб набуття досвіду.

Результати вивчення динаміки життєстійкості у групи з антиципаційною спроможністю наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Показники динаміки життєстійкості у студентів з антиципаційною спроможністю в період кризових подій в країні

Показник	Дослід 1 (листопад 2013 р.)	Дослід 2 (березень 2014 р.)	Дослід 3 (вересень 2014 р.)	Т 1–2	Т 2–3	Т 1–3
Залученість	35,20 ± 1,52	37,28 ± 1,15	39,16 ± 0,75	1,76	3,00**	3,17**
Контроль	33,56 ± 1,36	34,20 ± 1,20	36,36 ± 0,96	0,53	3,43***	2,40*
Прийняття ризиків	19,44 ± 1,30	23,44 ± 1,89	25,36 ± 1,93	3,76***	3,29***	5,09***
Загальний показник життєстійкості	86,44 ± 3,52	93,72 ± 3,78	6,33 ± 2,23	2,94**	4,92***	8,14***

Примітка: рівень значущості: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$.

Отже, за цей період у досліджуваних з антиципаційною спроможністю підвищився рівень залученості до життя. Кризові події в країні спричинилися до більшої сконцентрованості на

пошуку чогось цікавого для себе, отримуванні задоволення від власної діяльності. Можна припустити, що така динаміка пов'язана з активізацією установок на подолання стресу за

допомогою більшої залученості у власну діяльність всупереч кризовим подіям. Тому такий спосіб подолання кризової ситуації дозволяє досліджуваним з антиципаційною спроможністю краще переносити тривогу, яку неможливо усунути.

Показник «Контроль» також підвищувався. Це свідчить про підвищення рівня усвідомлення щодо можливості впливати на те, що відбувається. Зростання переконаності у здатності обирати власний шлях також є одним зі способів «протистояння» ситуації, яка склалася.

Показник «Прийняття ризику» також суттєво зростає. Це свідчить про те, що кризові події та ситуація нестабільності і різких змін активізують у досліджуваних здатність і готовність діяти за відсутності надійних гарантій успіху, тобто на свій страх і ризик. Це також є певним способом подолання стресу і можливістю (виходячи з отриманого досвіду)

прогнозувати подальші події, які можуть відбуватися, що, в свою чергу, підвищує рівень життєстійкості.

Також ми спостерігали значне підвищення рівня життєстійкості.

Отже, результати дослідження студентів з антиципаційною спроможністю свідчать про активізацію компонентів життєстійкості, що підвищує їх стресостійкість, перешкоджає ризику появи внутрішньої напруги та є адекватною відповіддю на критичну ситуацію в країні.

На нашу думку, це пов'язано з наявністю у студентів з антиципаційною спроможністю кількох життєвих сценаріїв, варіантів розвитку подальших подій. Це підвищує впевненість у собі, переконаність у змозі впливати на ситуацію, здатність долати труднощі й перешкоди.

Інші результати спостерігалися в групі студентів з антиципаційною неспроможністю (табл. 2).

Таблиця 2

Показники динаміки життєстійкості у студентів з антиципаційною неспроможністю в період кризових подій в країні

Показник	Дослід 1 (листопад 2013 р.)	Дослід 2 (березень 2014 р.)	Дослід 3 (вересень 2014 р.)	Т 1–2	Т 2–3	Т 1–3
Залученість	33,93 ± 1,59	31,0 ± 1,86	27,66 ± 1,56	1,76	4,21***	3,62***
Контроль	30,40 ± 1,65	27,33 ± 1,48	24,46 ± 1,39	2,79**	2,93**	6,06***
Прийняття ризиків	19,13 ± 1,22	14,20 ± 0,98	17,13 ± 0,98	3,83***	2,96**	1,56
Загальний показник життєстійкості	81,46 ± 2,91	71,86 ± 2,99	69,33 ± 2,23	4,40***	1,80	5,41***

Примітка: рівень значущості: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$.

Показник «Залученість» у другому досліді нижчий, ніж у третьому. Показники третього досліді належать до низького рівня. Отже, для досліджуваних з антиципаційною неспроможністю стало характерним відчуття того, що діяльність не приносить задоволення, є даремною.

Показник «Контроль» також суттєво знижувався. Це свідчить про посилення відчуття власної безпорадності у стресових ситуаціях, нездатності впливати на неочікувані проблеми чи ситуації, відчуття невпевненості у власних рішеннях.

Показник «Прийняття ризику» в першому досліді вищий, ніж у другому. Тобто спостерігається зменшення переконаності студентів у тому, що все, що з ними трапляється, сприяє розвитку. Але у другому він досліді нижчий ($14,20 \pm 0,98$), ніж у третьому. Тобто спостері-

гаємо коливання показника «Прийняття ризику» в процесі дослідження. Спочатку він знижується, а потім підвищується, проте не досягає вихідного рівня. Але таке коливання є своєрідним ресурсом для досліджуваних з антиципаційною неспроможністю у «боротьбі» з подіями в країні.

«Загальний показник життєстійкості» поступово знижується. Це, у свою чергу, може негативно впливати на стресостійкість, здатність долати труднощі. Тому студенти з антиципаційною неспроможністю сприймають стресові ситуації більш значущими, ніж студенти з антиципаційною спроможністю.

Результати дослідження можна розцінювати як віддзеркалення несприятливого процесу пристосування до критичної ситуації осіб з антиципаційною неспроможністю. Нездатність

передбачати власну поведінку та хід подій у значущих ситуаціях робить їх «потенційними невротиками». На думку В. Д. Менделевича, така особистість або виключає небажані події і вчинки з антиципаційної діяльності (орієнтуючись лише на бажані), або розчиняє адекватне прогнозування в безлічі малоймовірних прогнозів. У зв'язку з тим, потрапляючи в не прогнозовану, несприятливу і витіснену з «ситуаційного сценарію» життєву колізію, людина опиняється в сум'ятті, їй не вистачає часу, щоб ефективно впоратися з ситуацією [2, с. 35].

Отримані результати можна використовувати при диференційованому проведенні профілактичної, психокорекційної роботи та кризисного консультування з урахуванням антиципаційної спроможності клієнтів.

Висновки.

1. До початку кризових подій в Україні не було виявлено суттєвих відмінностей життє-

стійкості та її компонентів у антиципаційно спроможних та антиципаційно неспроможних студентів.

2. У студентів з антиципаційною спроможністю в період кризи в цілому спостерігається підвищення рівня життєстійкості, залученості до життя, переконаності у здатності впливати на результати свого життя, активізується готовність діяти за відсутності надійних гарантій успіху, тобто на свій страх і ризик. Водночас динаміка життєстійкості осіб з антиципаційною неспроможністю свідчить про зниження рівня життєстійкості. Для них стало характерним відчуття того, що діяльність не приносить задоволення, є даремною, а також відчуття власної безпорадності у стресових ситуаціях, нездатності впливати на неочікувані проблеми чи ситуації. Але зменшення прийняття ризику змінюється підвищенням впевненості у тому, що все, що з нами відбувається, дає певний досвід, знання.

Список використаних джерел

1. Менделевич В. Д. Неврология и психосоматическая медицина / В. Д. Менделевич, С. Л. Соловьева. – М. : МЕДпресс-информ, 2002. – 607 с.
2. Менделевич В. Д. Тест антиципационной состоятельности (прогностической компетентности) – экспериментально-психологическая методика для оценки готовности к невротическим расстройствам / В. Д. Менделевич // Социальная и клиническая психиатрия. – 2003. – Т. 13, № 1. – С. 35–40.
3. Общая психология : энцикл. слов. в 6 т. Т. 1 [Электронный ресурс] / под общ. ред. А. В. Петровского. – М. : ПЕР СЭ, 2005. – Режим доступа: <http://www.insai.ru/slovar/antitsipatsiya>.
4. Сергиенко Е. А. Антиципация как принцип психического развития / Е. А. Сергиенко. – М. : Наука, 1997. – 198 с.
5. Вероятностное прогнозирование в деятельности человека / под ред. И. М. Фейгенберга, Г. Е. Журавлева. – М. : Наука, 1977. – 392 с.
6. Фейгенберг И. Н. Нарушение вероятностного прогнозирования при шизофрении / И. Н. Фейгенберг // Шизофрения и вероятностное прогнозирование / под ред. В. М. Морозова и И. Н. Фейгенберга ; ЦОЛИУВ. – М. : Наука, 1973. – С. 5–19.
7. Ничипоренко Н. П. Феномен антиципационных способностей как предмет психологического исследования / Н. П. Ничипоренко, В. Д. Менделевич // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27, № 5. – С. 50–59.
8. Демакина О. В. Особенности формирования клинических проявлений остеохондроза поясничного отдела позвоночника в зависимости от параметров антиципационной деятельности пациента : дис. ... канд. мед. наук : 14.00.13 / Демакина Ольга Валерьевна. – Казань, 2004. – 150 с.

Надійшла до редколегії 17.08.2015

ШТРЫГОЛЬ Д. В., ГОРБИК Н. К. ДИНАМИКА ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ ЛИЦ С РАЗНЫМ УРОВНЕМ АНТИЦИПАЦИОННОЙ СПОСОБНОСТИ В ПЕРИОД КРИЗИСНЫХ СОБЫТИЙ В СТРАНЕ

Исследована взаимосвязь антиципационной состоятельности и жизнестойкости. Рассмотрены изменения жизнестойкости за годичный период наблюдения во время начала кризисных событий в стране. Установлено, что у лиц с антиципационной состоятельностью в период кризиса наблюдается повышение уровня жизнестойкости. У лиц с антиципационной несостоятельностью наблюдается снижение уровня жизнестойкости, что можно расценивать как отражение неблагоприятного процесса приспособления к критической ситуации. Полученные результаты могут быть использованы при дифференцированном проведении профилактической, психокоррекционной работы и кризисного консультирования с учётом антиципационной состоятельности клиентов.

Ключевые слова: антиципация, жизнестойкость, кризис, кризисное консультирование, профилактика, стресс.

SHTRYGOL D. V., HORBYK N. K. DYNAMICS OF VITALITY OF PEOPLE WITH DIFFERENT LEVEL OF ANTICIPATION ABILITY DURING CRISIS EVENTS IN THE COUNTRY

For successful socialization and opposition to stress factors it is necessary anticipation ability, which is the ability of a human to imagine the possible result of the action before its realization. Studying forecasting in the system of properties of a healthy personality is a perspective area of research that will make possible for better understanding the functions of anticipation ability, its interconnections with other individual and psychological characteristics, the possibility to develop forecasting abilities.

The changes of students' vitality with different level of anticipation for the annual period of observation during the beginning of crisis events in the country are analyzed in the article.

The author of the research has found out that before the crisis events in Ukraine there were no significant differences in the level of students' vitality with different level of anticipation. Next the level of involvement in life, awareness of the possibility to influence on occurring events, the ability to take risks has increased within studied people with anticipation ability. This is a certain way of coping with stress and the ability to predict future events that may occur. Dynamics of vitality of people with anticipation failure show a decline of vitality level. Feelings that the activity is not fun, own helplessness, inability to influence the unexpected situations became characteristic for them. But reduction of risk-taking is changed by the increased confidence that everything that happens to us, gives some experience and knowledge. Such a «fluctuation» is a sort of resource for the studied people with anticipation failure to «combat» the events in the country.

Results of the study can be viewed as a reflection of the adverse process of adaptation to the critical situation of people with anticipation failure.

Keywords: *anticipation, vitality, crisis, crisis intervention, prevention, stress.*